

ZBORNİK U ČAST STJEPANA IVŠIĆA, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb 1963, 423. str.

Zbornik je »zamišljen kao znak pažnje Hrvatskog filološkog društva uglednom naučnom radniku o 75. godišnjici njegova života, ali je stjecajem okolnosti nakon iznenadne smrti 14. siječnja 1961. prerastao u Zbornik posvećen u čast zaslužnog pokojnika« (iz uvodne riječi).

Kada se govori o jugoslavenskoj slavistici 20. st., Ivšićevo¹ ime zauzima jedno od najvidnijih mjesta. Područje njegovih naučnih ispitivanja vrlo je široko: proučava odnose među slavenskim jezicima, razvoj slavenskog akcenta, hrvatsku glagoljsku književnost, povijest hrvatsko-srpskog jezika, problematiku književnog jezika, dijalektologiju. U svim tim granama dao je zapažene radove. Po svestranosti naučnih interesa, po smislu za uočavanje onog što je za pojedini problem bitno, po udublivanju u najzamršenija pitanja slavistike, profesor Ivšić se uvrstio među prvake ne samo jugoslavenske već i svjetske slavistike. Koliko je cijenjen u naučnim krugovima svjedoči nam suradnja u ovom Zborniku: priloge su poslala pedeset i četiri naučna radnika (trideset i jedan iz Jugoslavije i dvadeset i tri iz slavenskih i neslavenskih zemlja) među kojima se nalaze vodeće ličnosti slavistike.

Zbornik je novi dokaz Ivšićeve naučne svestranosti: mnogi su priloge ne samo kurtoazno vezani uz njegovo ime — u počast uglednom učenjaku — već su odjek, nastavak, razrada onih problema kojima se Ivšić bavio. Knjiga također pokazuje rezultate Ivšićeve pedagoške djelatnosti: Ivšić je odgojio generacije slavista i u popisu suradnika zapisana su imena naših istaknutih učenjaka — njegovih učenika.

Izdanjem ovoga Zbornika Hrvatsko filološko društvo se dostojno odužilo uglednom učenjaku, a našoj naučnoj javnosti omogućilo bolje poznavanje njegova djela kao i nekih problema slavističke nauke.

Sadržaj Zbornika je vrlo raznovrstan i zanimljiv. Građa je pretežno iz područja slavenskih jezika i književnosti, a najbrojniji su radovi o hrvatsko-srpskom jeziku i jugoslavenskim književnostima. Preko polovine radova tretira lingvističke probleme, a dijapazon tema je vrlo širok: akcentologija, fonologija, historija jezika, leksikologija, sintaksa, stilistika, etimologija, tvorba riječi, suvremeni književni jezik, dijalektologija, i jezični utjecaji.

Ostalo su članci iz historije književnosti, o književnim vezama, narodnoj poeziji, metrici i korespondenciji. Članci su pisani na hrvatsko-srpskom ili na kojem od evropskih jezika i imaju sažetak na našem ili

¹ Vidi komemorativni članak Josipa Hamma u Slovu 11—12 Zagreb, 1962.

na stranom jeziku, a štampani su abecednim redom imena autora. Možda bi bilo bolje da je građa tematski grupirana.

Prikazat ćemo samo neke, uglavnom lingvističke radove. Uz problematiku našeg časopisa uže su vezani ovi radovi: Robert Auty, *Glagolitic M and W: facts, conjectures and probabilities*; Monica Patridge, *Three Slavonic manuscripts from Jugoslavia now in England* i Vladimir Mošin, *Pitanje generalnog kataloga južnoslavenskih rukopisa*.

Auty raspravlja o fonetskim vrijednostima staroslavenskih znakova M i W. O tim znakovima se mnogo pisalo i postoje vrlo različita mišljenja o njihovoj fonetskoj realizaciji. Auty sumarno iznosi dosadašnja rješenja: neki ih uzimaju kao g' ili j, odnosno št, dok se u posljednje vrijeme smatralo da bi to mogli biti makedonski palatalni eksplozivi k' g' (Durnovo, Matews). Na temelju vlastitih proučavanja najstarijih glagoljskih spomenika, abecedarija i akrostiha autor zaključuje da je M Ćirilu predstavljalo grčko γ ispred prednjih vokala s fonetskom vrijednošću j ili g' (iza n), a W je ligatura š+t koja je u glagoljicu uvedena u 10. st. Autor se usput osvrće na njihove glasovne vrijednosti u suvremenim makedonskim govorima. Njegov je članak zanimljiv, ali taj problem treba pratiti i u još novijoj literaturi, naročito u studijama J. Vrane² koji na temeljima Durnova daje posve nova rješenja.

M. Patridge upozorava na tri rukopisa koja se sada nalaze u Engleskoj, a potječu iz Jugoslavije. Dva se čuvaju u Britanskom muzeju u Londonu, a treći u knjižnici univerziteta u Nottinghamu. Prvo je privatno pismo iz Bosne pisano bosančicom na hrvatskosrpskom jeziku, iz 16. st. Pisao ga je dragoman i glavni pisar bosanskog sandžaka. Autorica donosi fotografiju pisma i svoje čitanje teksta na koje se mora staviti više primjedaba. Valjda ima i poneka štamparska pogreška, ali sve nisu. Patridge npr. piše ДѢСТНННМШ (1)³, a na fotografiji je ДѢСТНННМШ; и ѡКЛѢНЕНЕ (2), treba biti ПКЛѢНЕНЕ; ѡСРАШННОВИѢ ПѢШТВѢИѢ (4), a na fotografiji je ѡСРАШННОВИѢ ПѢШТВѢИѢ; за тѢГА ЧѢВНЕКА (8), treba biti за тѢГА ЧѢВНЕКА; за МЕНЕ НЕМА И (8—9), ispravno за МЕНЕ НЕМОН. Autorica upozorava na upotrebu posebnog znaka za jotirano a. Taj znak nije našla kod Berčića. Opisuje ga ovako: »He (dragoman) indicates iotation by placing a bar across the upper elongated, tail of the non-iotated «a», not by the use of a or ѡ«. Međutim, ovdje se radi o grafiji *k, koju dragoman upotrebljava za označavanje glasovne vrijednosti ja. Patridge se nije upuštala u detaljniju analizu teksta, premda je zanimljiv kao dokumenat govornog jezika.

Drugi rukopis je ferman sultana Selima I pisan bosančicom na hrvatskosrpskom jeziku a potječe također iz 16. st.

² Josip Vrana, *Staroslavenski grafijski sistem i njegova fonetska realizacija*, *Radovi zavoda za slavensku filologiju* 5, Zagreb 1963. Josip Vrana, *O postanku i karakteru staroslovjenskih azbukvara i azbučnih molitava*, *Filologija* 4, Zagreb 1963.

³ Brojevi u zagradi označuju broj retka na transliteriranom tekstu, Ivšičev zbornik str. 282.

Potpuno je različit treći rukopis. Radi se o latinskom udžbeniku o poetici i retorici. Potječe iz Kijevske mogiljanske akademije, a upotrebljavao se u novosadskoj gimnaziji u 18. st. Zadržavajući se malo više na opisu rukopisa, autorica spominje i dva priloga na crkvenoslavenskom jeziku: jednu podužu pjesmu o sedam smrtnih grijeha i propovijed. Rukopis je važan za proučavanje ruske i srpske književnosti i utvrđivanje njihovih međusobnih veza. M. Patridge obećava detaljniju obradu ovog rukopisa.

Vladimir Mošin piše o neobično važnom problemu slavenske filologije, o katalogu južnoslavenskih rukopisa. Na IV slavističkom kongresu u Moskvi 1958. zaključeno je da se što prije izradi međunarodni katalog najstarijih slavenskih rukopisa. Jasno je da je prije toga potrebno sistematski registrirati stare rukopise u pojedinim zemljama — tako bi i u Jugoslaviji trebalo pristupiti toj akciji.

Mošin iznosi svoja zapažanja i sugestije o postupnosti zadataka u planu rada i o načinu izvršavanja. Smatra da je najprije potrebno izraditi potpuni katalog fondova južnoslavenskih rukopisa koji se nalaze u zemlji i inozemstvu. Posao će biti olakšan ne samo zbog već publiciranih kataloga, već će ga moći pružiti i republički zavodi za zaštitu spomenika i pojedini instituti koji se brinu o čuvanju rukopisa.

Prije sastavljanja općeg kataloga potrebno je izraditi jedinstvenu metodu opisa. Mošin uzima u obzir i sistematsko ispisivanje podataka iz objavljenih opisa o južnoslavenskim rukopisima u zbirkama van Jugoslavije. Poslije toga može se prići izradi generalnog opisa južnoslavenskih rukopisa. Kao vrstan poznavalac struke prof. Mošin daje vrlo korisne i detaljne upute i predlaže ostvarljiva rješenja. Što se tiče glagolitika, autor predlaže da taj posao preuzme Staroslavenski institut u Zagrebu, to više što je glagoljski materijal već skupljen i obrađen u Milčetićevoj »Glagoljskoj bibliografiji«, a sada ga ponovo obrađuje u novim opisima Vjekoslav Štefanić.

Akcentologija — područje na kojem je Ivšić dao vanrednih radova — zastupana je u Zborniku s tri članka: Dalibor Brozović, *O Stjepanu Ivšiću kao slavenskom i hrvatskosrpskom akcentologu*; Bratoljub Klaić, *Jedan pedagoški pokušaj u akcentologiji*; Miroslav Kravar, *O logičkom akcentu riječi u srpskohrvatskom*.

Brozović prikazuje Ivšićeve akcentološke radove, a naročito se zadržava na *Prilogu za slavenski akcentat*. U tom radu je dana »prva svestrana i sistematska teorija o slavenskoj akcentaciji«. Brozović ističe da su Ivšićeve teze i shvaćanja o slavenskom akcentu »u svoje doba bile bitan napredak prema svemu što se pojavilo prije njih, a kako su bile prva slavenska cjelovita akcentatska teorija, sve kasnije teze, koje s više ili manje sloge čine današnju teoriju slavenskog akcenta, rodile su se u krajnjoj liniji kao reakcija na tu prvu, Ivšićevu, kao rezultat njezine kritike i analize, što je dalo mogućnost za nove cjelovite poglede budući da je jedan cjeloviti pogled, Ivšićev, već postojao«. U drugom dijelu članka prikazuje Ivšićeve akcentološke studije na području hrvatskosrpske dijalektologije. Brozovićev prikaz pruža cjelovitu sliku

Ivšičeva razvoja kao akcentologa i pouzdanu informaciju o veličini Ivšičeva priloga slavenskoj i našoj akcenatskoj teoriji.

Bratoljub Klaić u svom članku daje pristupačniju i jednostavniju sistematizaciju akcenatske građe.

Miroslav Kravar prinosi ovu misao: »logički se akcent u nekim skupinama riječi sve više afirmira na račun fonetičkoga mijenjanja na taj način akcenatski lik riječi, ali i gubeći u isto vrijeme svoju logičko-distinktivnu vrijednost«.

Najviše novosti dano je u sintaktičkim radovima. Na toj disciplini kod nas se osjećaju najveći nedostaci.

Ljudevit Jonke piše *O redu riječi sa sintaktičkog i stilističkog gledišta u hrvatskosrpskom jeziku* i pokazuje na primjerima da funkcionalnost nekog teksta utječe na red riječi. Sloboda reda riječi u našem jeziku »ne znači samovoljnost, nego samo različne mogućnosti koje nužno izvire iz situacije i poticaja, iz funkcionalnosti teksta«.

Josip Jernej u članku *Dioba glavnih rečenica pa sadržaju odbacuje diobu glavnih rečenica u našim gramatikama i pledira za novu podjelu na bazi pet kategorija ljudske misaone djelatnosti*. Prema tomu rečenice su: 1. izjavne, 2. rečenice zamisli (pretpostavke), 3. rečenice htijenja (zapovjedno-željne), 4. upitne i 5. kontemplativne — a svaka od njih može biti afektivno obojena.

Mihajlo Stevanović u članku *Sintaksički odnos delova izvedenih imenica* pokazuje da opći dio izvedenih riječi ne mora po suštini uvijek biti osnovni, a funkcija nastavka ne mora uvijek biti determinativna.

Pišući o *Glavnoj funkciji perfekta* Sreten Živković zaključuje da je njegova glavna funkcija »vršenje, odnosno izvršenje radnje u prošlosti bez bližeg obilježavanja te prošlosti, glavno da se vršilo ili izvršilo prije sadašnjosti«.

U članku *Čakavski imperfekt* Josip Hamm se bavi pitanjem imperfekta u čakavskom dijalektu. Autor konstatira da se imperfektu nije posvećivalo dovoljno pažnje jer se uglavnom smatralo — sve do pojave rasprave o Susku⁴ — da je imperfekt u čakavskom dijalektu nestao. Ukoliko se i konstatiralo postojanje imperfekta, o njegovim se funkcijama i funkcionalnom razvitku nije pisalo. Prof. Hamm utvrđuje da su se tragovi imperfekta održali »gotovo na cijelom čakavskom području, od Istre i Kvarnerskih otoka do Brača, Hvara i Korčule, samo s različnim bogatstvom i različnim funkcijama koje, međutim, sve zajedno dopuštaju ne samo da se sagleda descendencija morfoloških oblika nego također kako su se razvijale i kako su na njih utjecale različne funkcionalne nijanse (podvukla I. L.), koje su se tu i tamo u različnim varijantama do danas održale«. Autor je ustanovio da se imperfekt najčešće upotrebljava u trokutu čije stranice idu od otoka Suska preko Dubašnice na Krku do Novalje na Pagu i odande opet do Suska. Na ovome području imperfekt se tvori i od perfektivnih glagola i obilno se upotrebljava u modalnoj kondicionalnoj i irealnoj funkciji. Hamm daje zaokruženu sliku imper-

⁴ Hamm—Hraste—Guberina, Govor otoka Suska, Hrvatski dijalektološki zbornik, I, 1957.

fekta u čakavskom dijalektu, njegovih funkcija i funkcionalnog razvitka. Negira neki veći strani utjecaj. Ovim prilogom prof. Hamm je unio svjetlo u jedno poglavlje naše dijalektologije, o kojem će se morati voditi računa.

Iz područja dijalektologije je rasprava *Refleks nazala q u buzetskom kraju* od Mate Hraste koji se u posljednje vrijeme intenzivno bavi proučavanjem istarskih govora. Po govornoj šarolikosti Istra predstavlja zanimljivo područje. Međutim, zbog blizine i utjecaja slovenskog jezika klasifikacija tih govora nije nimalo laka. U buzetskoj komuni, u kraju ispod Krasa i oko Mirne, danas se upotrebljava upitno-odnosna zamjenica *kaj*, *zakaj*, primljena iz slovenskog jezika uz još neke glasovne i leksičke crte. Autor smatra da je to područje »u davnoj prošlosti moralo biti čisto čakavsko bez primjesa kajkavsko-slovenskih«. Dokaz za to su mu stare glagoljske isprave 16. i početka 17. st. gdje je već Vj. Štefanić⁵ utvrdio isključivo upotrebu upitno-odnosne zamjenice ča. Čakavski je bio u osnovi fonetski i morfološki sistem, a i rječnik. Govori na samom Krasu su bili pod jačim utjecajem slovenskog jezika, a to pokazuje i refleks glasa *q* — u Slumu na Krasu je redovno *o*. U buzetskom kraju refleks *q* u najvećem broju slučajeva glasi *a*. Hraste tvrdi da je ta pojava stara — takav refleks je zabilježen u Istarskom razvodu iz 15. st. (Sativanac za Sutivanac preko Šativanac). Refleks *a* susrećemo i u nekim makedonskim i bugarskim govorima. Autor zaključuje da se u historijskom razvoju jezika neke fonetske crte razvijaju jednako u različitim govorima južnoslavenskih jezika. Rad prof. Hraste je dragocjen prilog proučavanja istarskih govora.

Tvorba riječi zastupljena je s nekoliko radova. Spomenut ćemo članke Valentina Putanca, *Dva naša sufiksa turskog porijekla -alija/-ajlija, -ahija/-aija*; Vilima Frančića, *Ze studiów nad chorwackoserbskimi collectivami* i osvrnut se na članak Blaža Jurišića, *O produktivnim formantima u tvorbi nomina agentis*. Jurišić uzima u razmatranje samo 5 formanata: -ac(-lac), -ač, -ar, -nik i -telj i ostavlja po strani sve one formante koji se rjeđe upotrebljavaju ili imaju neko osobito značenje. Statističkom metodom, uspoređujući dočetke u Miklošičevu »Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum« i u Akademijinu rječniku, autor dolazi do zaključka da formant -telj živi vrlo bujno danas kao i u starije doba. Maretić i Belić su smatrali da je formant -telj neproduktivan, odnosno da spada u slabo produktivne formante. Jurišić upozorava da je u odabiranju formanata od želje za gramatičkom korektnošću važniji profinjeniji jezični osjećaj.

S etimološkim prilogima učestvuju: A. Vaillant, *Etymologie et intonation*; Zdzisław Stieber, *Kaszubskie karno, serbo-chorwacki krdo*. U objašnjavanju etimologije slavenskih riječi Vaillant pridaje naročitu pažnju intonaciji, i to iz razloga što u slavenskom i baltoslavenskom intonacija može biti razvučena i otisnuta. Ispravlja dosadašnju etimologiju riječi *rěka* i *ulica*. Prvo izvodi od korijena reik- (lit. riėkti — sjeći), i odbacuje izvođenje iz korijena ri- (otisnuta intonacija) jer *rěka* pokazuje razvučenu intonaciju. Riječ *ulica* povezuje s lat. *aula* i odbacuje

⁵ Vj. Štefanić, Glagoljski notarski protokol iz Draguća u Istri (1595—1639), Radovi Staroslavenskog instituta, knj. I, Zgb, 1952.

vezu s *ulii* (ruski úlej). Stieber daje objašnjenje riječi *karno*, odnosno *krdo*. Izvodi ga iz pralehitskog *krdъno preko starobaltičkog *kardno. Poljsko-primorsko ar- često potječe od praslavenskog tvrdog r, što nameće analogiju sa srpskohrvatskim-slovenskim *krdo-krdelo* koje se pojavljuje u slovačkom i u nekim češkim i jugozapadno-poljskim dijalektima. T. Lehr-Splawiński raspravlja o *Trzy nazwy plemienne o analogicznej budowie u tzw. Geografa Bawarskiego*, tj. o tri etnika iz geografskih zapisa Geografa Bavarskoga iz IX st., o nazivima Neriuan, Zeriuan i Verizane.

O jezičnom utjecaju pišu: Vladimir Georgijev, Румънско влияние върху някой български говори i Ivan Leкоy, За някой от най-съществените типологични черти на сърбохрватски език. Ruski jezik je zastupljen ovim raspravama: Jakobson, Избыточные буквы русского алфавита и смежные орфографические вопросы; V. I. Borikovskij Форма, изгидидце в берестяной грамоте XIV в.; Maximilian Braun, *Zur Intonation des Fragesatzes im Russischen*; Günther Wytrzens, *Zur »Archaik« bei E. A. Baratynskij*.

Radovi iz područja književne historije uglavnom tretiraju probleme naše starije književnosti. Spomenut ćemo samo neke: Julius Dolanský, *Kačičův »Razgovor« a jeho první české ohlasy*; Dragoljub Pavlović, *Dva manja priloga poznavanju života i rada Ivana Gundulića*; Krešimir Georgijević, *Lik Jurja Habelića poslije trista godina*; Ivo Frangeš, *Mažuranićev prijevod Saviolijeve pjesme Veneri*.

Vrlo zanimljiva je rasprava Franje Švelca, *Autor dvanaesterake legende o sv. Jeronimu*. Analizirajući pjesnički jezik legende o sv. Jeronimu, koju je u latiničkoj transkripciji preštampano i komentirao prof. Ivšić, Švelec je na temelju nekih indicija pomislio da bi njen autor mogao biti Marko Marulić. Te bi indicije bile: autorovo poznavanje klasične kulture i upotreba raširene poredbe — tih elemenata nećemo naći kod naših začinjavaca. Švelec analizira versifikaciju legende, uspoređuje s versifikacijom Judite i nalazi da su rime konstruirane na isti način. Principi versifikacije, neke leksičke specifične podudarnosti, uz već nabrojene argumente, navode Švelca na zaključak da je Legendu o sv. Jeronimu napisao Marko Marulić.

A. Slodnjak u članku *Prešernova balada Prekop in Ivšičeva izdaja Lucidarija* traži novo objašnjenje misterioznoj Prešernovoj baladi. Ivšičevo izdanje »Prijevoda Lucidara Honorija Augustodunensisa u prijepisu Gverina Tihica iz godine 1533« (Starine JA 42, 1949), dalo je autoru ideju da pretpostavi eventualni odnos između motiva balade i jedne doktrine Lucidara — vjerovanju da grešnik ne nalazi mira u posvećenoj zemlji.

O narodnoj poeziji pišu: Karel Horálek, *K charakteristice slovinského folklórního verše* i Kiril Taranovski, *O ulozi cezure u srpskohrvatskom stihu*.

U Zborniku je štampana i dobra bibliografija Ivšičevih radova koju je sastavio Marin Somborac.

Po svojim prilozima i po ukusnoj opremi Zbornik je reprezentativno djelo dostojno Ivšičeve uspomene i vrijedan prilog slavistici.

I. Lovrenčić